

371.3.:821.163.41

821.163.41.09-3 Михаиловић Д.

81:39

<https://doi.org/10.18485/kij.2020.67.2.12>**ЈОВАНА Љ. ДИМИТРИЈЕВИЋ***

Институт за српски језик САНУ

Београд

Оригинални научни рад

Примљен: 18.11.2020.

Прихваћен: 14.12.2020.

МЕТОДИЧКИ ПРИСТУП ЛИНГВОКУЛТУРОЛОШКОЈ ПОТКИ РОМАНА *ПЕТРИЈИН ВЕНАЦ* ДРАГОСЛАВА МИХАИЛОВИЋА НА ЧАСОВИМА ЛИНГВИСТИЧКЕ СЕКЦИЈЕ**

У раду је дат методички приступ лингвокултуролошкој потки романа *Петријин венац* Драгослава Михаиловића. Предвиђено време обраде ове наставне јединице јесу три часа лингвистичке секције у четвртом разреду средње школе. Овај методички приступ осмишљен је са циљем да ученицима приближи лингвокултурологију као науку, њен појмовни и термилошки апарат, узимајући у обзир чињеницу да је лингвокултурологија као наука недовољно заступљена на часовима у средњим школама. Уз помоћ комуникативног приступа ученици се упознају са лингвокултурологијом, њеним сродним дисциплинама, појмовним и термилошким апаратом, а на пажљиво одабраним сегментима из романа *Петријин венац* анализирају се неки од предмета лингвокултурологије попут еталона, веровања, басми и бајања, клетви; уз корелацију са већ постојећим знањима из наука сродних лингвокултурологији.

Кључне речи: настава српског језика, лингвокултурологија, Петријин венац, фолклор, еталони, веровања, клетве.

1. Увод

У току средњошколског образовања лингвокултурологија је занемарљиво заступљена. О њој ученици знају мало, или нимало. На катедри за српски језик Филолошког факултета Универзитета у Београду с овом науком се студенти филолошког профила упознају на трећој години основних студија, док је сту-

* jovana.dimitrijevic@isj.sanu.ac.rs

** Рад је заснован на радионици која је одржана 7. фебруара 2020. године у оквиру 61. Републичког зимског семинара за наставнике и професоре српског језика и књижевности, на Филолошком факултету у Београду.

дентима наставничког профила понуђена као изборни предмет на петој години студија, односно на мастер студијама. Добра прилика за разговор са ученицима о лингвокултурологији и њеном значају, донетима и резултатима јесу часови лингвистичке секције.

У раду ћемо изложити један методички модел обраде лингвокултуролошке потке у роману *Петријин венац* Драгослава Михаиловића на три часа лингвистичке секције са ученицима четврте године средње школе. Примарни циљ часова јесте да се ученици упознају са лингвокултурологијом као науком, њеним појмовним и термилошким апаратом, али и да прошире и усаврше постојећа знања у вези са њеним сродним дисциплинама. Теме, сегменти и предмети лингвокултурологије су бирани тако да се са лакоћом могу уклопити у постојећа знања ученика, да их могу подсетити на већ стечена, али и подстаћи да усвајају нова сазнања и шире своје сазнајне видике, тежећи енциклопедијском знању.

Образовни циљеви: Примарни образовни циљ ових часова јесте усвајање основних знања о лингвокултурологији као науци. Након што ученике упознамо са њеним зачецима у светским лингвистичким школама и центрима, развојем лингвокултурологије од настанка до данас и њеном интердисциплинарном повезаношћу са наукама попут лексикологије, фолклористике, етнолингвистике, комунологије, културологије; скрећемо им притом пажњу да паралелно постоји синхрони и дијахрони приступ проучавања ове науке. Отварајући видике кроз призму лингвокултуролошких истраживања, ученицима се пружа нови поглед на свет. Корпус на којем ћемо ученицима показати спектар домета, значаја и примене лингвокултуролошких истраживања јесте роман *Петријин венац* Драгослава Михаиловића, писца са чијим стваралаштвом су ученици већ упознати.¹ Обрадићемо појмове као што је еталон, али и обновити и проширити знања из домена фолклора, обрађујући ритуале бајања и врачања, предсказања, употребе кратких говорних форми, усмених предања и веровања. Присетићемо се разлика између књижевног језика и језика књижевности, стандарног језика и дијалеката српског језика и усвојити нова знања која ће ученици додатно моћи да надограђују.

Васпитни циљеви се пре свега односе на скретање пажње ученицима о међусобном повезивању језика и књижевности, оличених управо у лингвокултурологији, као и широком опсегу њених сродних дисциплина, јачањем жеље за учењем нових појмова наше националне културе, споне научног троугла *језик – књижевност – култура*. Природа лингвокултурологије као мултидисциплинарне науке подстаћи ће их на непрекидно трагање и изучавање, проширивање знања из националне традиције; ученици ће бити упућени на истраживање из области историје, географије, религије, митологије, чиме се успоставља повезивање са различитим дисциплинама и ширење ученичких општих знања. Значајан зада-

¹ Роман *Кад су цветале тикве* ради се на часовима редовне наставе у току четврте године средње школе.

так васпитних циљева јесте и подстицање интересовања за знањима из матерњег језика и културе, како српске, тако и других народа.

Функционални циљеви: Ови наставни циљеви односе се најпре на усвајање практичних циљева и знања применљивих у даљем образовању и зато велику пажњу треба посветити подстицању ка активнијем самосталном коришћењу речника – *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ, Речника српског језика, Српског митолошког речника*, са жељом да се ученицима приближи и осветли колико се национално језичко и изванјезичко благо унутар њих крије, поготово у контексту обраде књижевних дела.² Д. Вељковић Станковић истиче да је развијање комуникативне компетенције у настави матерњег језика често запостављено, што јасно показује да је значај функционалних циљева потцењен (Вељковић Станковић 2013: 27). Управо је то један од разлога због којих ћемо се потрудити да паралелно са образовним и васпитним циљевима подједнако негујемо и функционалне. Стога је важно да ученици самостално испуне задате истраживачке задатке кроз које се осамостаљују за самосталан рад и подстичу на развој аргументованог мишљења, критичког продирања у структуру наставних часова и закључивање у складу са личним схватањима и тумачењима.

Корпус на којем ученицима представљамо лингвокултурологију јесте роман Драгослава Михаиловића *Петријин венац*; роман аутора са чијим су се радом ученици већ сусрели приликом обраде дела *Кад су цветале тикве*. Истраживањем *Петријиног венца* отварамо нову призму тумачења Михаиловићевог писања, не на сленгу, већ на дијалекту, што додатно побуђује пажњу ученика. Због своје садржине и лексичког и лингвистичког богатства са једне, тако и културолошког са друге стране, овај роман представља драгоцену потку истраживања лингвокултурологије.

2. Први наставни час: Дијалекти српског језика.

Лингвокултурологија као научна дисциплина – развој и предмет истраживања

Ученици су на време обавештени о току рада на наредним часовима и дати су им истраживачки задаци, који могу допринети активном учешћу сваког ученика понаособ. Први наставни час посветићемо подсећању ученика на већ постојећа знања из књижевности. Присетићемо се лика и дела једног од наших најчитанијих живих писаца, његовог живота, стваралаштва и романа *Кад су цветале тикве*, заснованог на београдском аргоу, који су већ радили на редовној настави. Јанковић истиче да Д. Михаиловић има високо креативан однос према језику који се претвара у вишеструко функционално средство умени-

² Детаљније у Новокмет и Богдановић: Слободан Новокмет и Маријана Богдановић, *Примена Речника САНУ у средњошколској настави српског језика и књижевности*, Књижевност и језик, LXII/1–2, 173–187, 2015.

чког обликовања (Јанковић 1985: 8).³ Пошто смо ученицима оставили довољно времена за читање другог Михаиловићевог романа, и задали им истраживачке задатке, након што смо их поделили у групе, продискутоваћемо о језичким и стилским одликама дела. Истичемо чињеницу да је роман написан на ненормираном косовско-ресавском дијалекту у коме запажамо отклон од стандарднојезичке норме, чиме је додатно обојен лик главне јунакиње Петрије. Реакције на избор дијалекта протагонисткиње Петрије биле су веома разнолике, од оних које су оштро осуђивале овакав избор, до похвалних критика на рачун избора ненормираног дијалекта српског језика. Вуковић сматра да нема места, како он каже, поправљању језика *Петријиног венца*, јер би то водило рушењу целокупног стилског система (Вуковић 1985: 98).⁴ О безеквивалентној лексици, лакунама и (не)могућношћу превођења дела налик *Петријиним венцу* са ученицима можемо разговарати на неким наредним часовима лингвистичке секције. Ученике питамо да ли могу да се сете још неког дела српске књижевности које би се тешко могло превести на друге језике, због специфичног језичког материјала. Као одговоре наводе дела Стевана Стемца и Сима Матавуља. Пажљивим методичким усмерењем подстичемо ученике да уоче стилске одлике писања на дијалекту, начин бојења ликова помоћу речи и израза које користе и, уопште, начина на који изражавају мисли. Петријин језик пун је локализама и колоквијализама, она говори онако како мисли, народски и просто, али болно искрено – и у грађењу њеног лика осећа се пишчева амбивалентност, где доминирају и емпатија и нетрпељивост. Подсећамо ученике на термине књижевни језик, стандардни језик и скрећемо им пажњу да су књижевни језик и језик књижевности два различита појма. Књижевни језик јесте нормиран и полифункционалан, док је језик књижевности језик књижевних дела, односно једна од сфера употребе књижевног језика. Задајемо им питања:

На основу чега су подељени дијалекти српског језика? Који су старији, а који млађи дијалекти? Које основне особине косовско-ресавског дијалекта препознајете у роману Петријин венац?

Након што смо се подсетили поделе дијалеката на старије и млађе, на основу акцентуације и деклинационог система, као и чињенице да су млађи дијалекти шумадијско-војвођански и источнохерцеговачки ушли у основицу књижевног језика, док су старији дијалекти: зетско-рашки, призренско-тимочки и косовско-ресавски, дијалекат који је и у основи романа који обрађујемо, старији и ненормирани, подсећамо се одлика косовско-ресавског дијалекта. Од значајнијих особина косовско-ресавског дијалекта Асим Пецо указао је на следеће: екавска

³ Године 2020. издавачка кућа Лагуна објавила је књигу „Речи од мрамора” Роберта Ходела, уобличену у скупу сабраних интервјуа урађених са писцем Д. Михаиловићем. Ова публикација може бити корисна и ученицима, али и наставницима.

⁴ Неоспорна вредност Михаиловићевих дела поткрепљена је и чињеницом да су нека дела из његовог опуса ексерцирана за грађу *Речника САНУ (Петријин венац, 1979 и Чизмаши, 1984)*.

замена јата јесте доследнија него у шумадијско-војвођанским говорима,⁵ струјни сугласници с и ш када се нађу заједно са плозивом п, често се африкатизирају (нпр. пцето и пценица, примери који се јављају и у ПВ), фонема х не чини саставни део консонантизма ових говора. Цела ова зона има посебне деклинационе обрасце: генитив множине на -а једнак је локативу множине, датив множине на -ма, једнак је инструменталу множине, али и акузатив са предлозима једнак је локативу за означавање места (*био у Крушевац*), у служби зависних падежа множине именица мушког рода често се јављају и предлошке конструкције са номинативом као општим падежним обликом (*оре с волови*), футур први твори се по обрасцу *ће да ради* (Пецо 1989: 62). Ученике подстичемо да самостално проналазе наведене одлике косовско-ресавског дијалекта, чиме се успоставља добра и пожељна корелација између наставе језика и књижевности. Због уметничког синкретизма, који је пожељан и потребан на настави српског језика, ученици се упућују на играни филм *Петријин венац* из 1980. године, који је режирао Срђан Карановић, као и на позоришну представу *Атељеа 212*, у режији Бобана Скерлића, у којима могу чути драматизован говор.

У наставку часа прелазимо на теме, задатке, резултате и домете лингвокултурологије. Крајем 20. века у лингвистици влада *антропоцентричка парадигма*. Интересовања се, по речима В. А. Маслове премештају са објекта на субјекат, тј. са језичких јединица на човека – анализира се човек у језику и језик у човеку. Ова парадигма је у лингвистику унела неке нове циљеве, истраживања, нове методе и кључне појмове. У оквирима ове парадигме развија се *когнитивна лингвистика*, која проучава језик као један од когнитивних механизма и *лингвокултурологија*, која изучава језик као феномен културе (Драгићевић 2010: 7). Идеја о антропоцентричности језика постала је кључна у савременој лингвистици, што је резултирало издвајањем лингвокултурологије као посебне научне дисциплине која проучава језик као феномен културе (Вуловић 2015: 2). Ова научна дисциплина осамосталила се деведесетих година 20. века. Према В. А. Масловој термин *лингвокултурологија* осмислили су руски фразеолози – В. Н. Телија, Ј. С. Степанов, А. Д. Арутјунова и др. Лингвокултурологија је у вези са социolingвистиком, психolingвистиком, лексикологијом, синтаксом и др. наукама, али је у најтешњем односу са етнолингвистиком. Према В. Н. Телији, лингвокултурологија је део етнолингвистике. Етнолингвистика је дијахронијска дисциплина, док је лингвокултурологија синхронијска дисциплина. В. Н. Телија сматра да лингвокултурологија истражује само синхронијску везу између језика и културе: она се бави живим комуникационим процесима и везом између језика и менталитета народа у овом тренутку (према Драгићевић 2010: 9). Под етикету етнолингвистике Р. Бугарски обухвата све аспекте између језика и традиционалне културе, нарочито духовне, народно стваралаштво – митологију, религију, обичаје, фолклор и уметност. Према томе етнолингвистика се преплиће са наукама од етнологије и етнолингвистике до дијалектологије, етимологије и историје је-

⁵ Примери као што су *стареји* и *мудреји* јављају се и у роману *Петријин венац*.

зика, где и увиђамо њену сличност са лингвокултурологијом (Бугарски 2005: 26).

Област истраживања лингвокултурологије чини веза између језика и културе, а предмет истраживања су, према Масловој: 1) *безеквивалентна лексика* у једном језику и *лексичке празнине* (тј. речи које недостају у једном језику а постоје у другима); 2) митологизоване језичке јединице: *архетипи*, *митологеме*, *обреди*, *ритуали*, *обичаји*; 3) *паремиолошки слој језика* (јер се у пословицама налазе стереотипи народног сазнања); 4) *фразеолошки фонд језика* 5) *еталони*, *стереотипи*, *симболи*; 6) *појмовне метафоре*; 7) *стилско раслојавање у језику*; 8) *језичко понашање*; 9) *етикеција* (Маслова 2007, према Драгићевић 2010: 10). Први час завршавамо упознавањем ученика са предметима истраживања лингвокултурологије и задајемо им да за следећи час припреме нека од поређења која Петрија у свом говору користи.

3. Други наставни час: Еталони и вук као заштитник у српској култури и традицији

Други час започињемо освртом на нашег протагонисту – Петрију Ђорђевић. Заједно са ученицима покушавамо да осветлимо њен лик и особине. Прво на шта им скрећемо пажњу јесте начин на који Петрија приповеда. Роман можемо посматрати као својеврсну лирску исповест, јер је написан у првом лицу јединине, у тзв. *ја форми*. Петрија приповеда о свом животу, страдању и патњи, и иако је из руралне сеоске средине ученици истичу њену велику мудрост, сналажљивост и истрајност. У свом причању Петрија се неретко користи поређењима, и пословицама. Јанковић пише да у тренутку када своју исповест казује, Петрија Ђорђевић има педесет и две године; она је усамљена жена која, окружена својим сиротињским полусеоским домаћинством и мачкама, обузета мислима о смрти, тешећи се ракијом, дотрајава у једном забитом, привредно пропалом крају Србије. Лако се може одредити да Петрија прича 1973. године, обраћајући се свом посетиоцу, који одбија да се идентификује као аутор. О њему можемо закључити само толико да је мушкарац, пушач и да се, понуђен ракијом, нећка (Јанковић 1981: 356). Ученицима скрећемо пажњу на то да Петријино приповедање подсећа на технику прикупљања грађе са терена у дијалектолошким истраживањима због неометаног, монолошког приповедања у првом лицу. Лидија Делић у свом раду *Петрија – на двострукој периферији*⁶ пише: „Петријино приповедање обележила су, природно, усмена веровања и предања: етимолошко предање о постанку имена Цакленац, веровање у злослутни лавез паса, предање о погибији од грома из ведрога неба. У њеним исказима јавља се, такође, и цео један систем веровања заснованих на митском типу мишљења (болест као казна за тежак грех, свој или својих предака, дејство љубавних чини и контактне магије,

⁶ Овај рад ученици могу пронаћи на интернету у оквиру пројекта *Растко*. Линк на коме се рад налази је <http://www.rastko.rs/rastko/delo/13128>

веровање у заштитну моћ записа, у ноћну активност злих сила, у деструктивну моћ и опасност од жене, у то да се жртва у одређеним околностима може заменити, веровање у лоше предсказање звекета ствари по кући, радњи проистеклих из ритуала (испијање за душу, пуштање браде у знак жалости) и представа које су део српске традиционалне културе (бели лук као заштита од вештица, замишљање св. Илије у небеским кочијама које возе огњени коњи, св. Врачи као 'потуљеног' свеца)" (уп. Делић 2014). Лидија Делић се веома ефектно осврће на оно што је предмет лингвокултурологије: на усмена веровања и предања, предсказања, стереотипе, магијске ритуале, басме и бајања који су неодвојив део нашег фолклора и традиционалне културе.

Захваљујући истраживачким задацима ученици издвајају нека од поређења која Петрија користи: онда онако побауљке *кај живинче* идем у собу (ПВ стр. 155), *кај оно гладна мачка* (ПВ стр. 155), трте се око мене *ко око заклану свињу* (ПВ стр. 156), то што у лице така, ајде де, него јој и душа баш *као у свињу* (ПВ стр. 243), шта си се прикачио уз мене *кај мачка* (ПВ стр. 382), превијеш црни лук и зарасте *ко на пцето* (ПВ стр. 231), идемо нас двојица кроз ону болничку авлију, а мене се срце стегло, па се оволичко, *кај скоруша* (ПВ стр. 290), чувала сам ју, крила *ко змија ноге* (ПВ стр. 345), а то ти је било паметно *ко да си курјаку дао да ти причува јагње* (ПВ стр. 179), она на онај астал некако много чудно забацила главу, *кај заклано пиле* (ПВ стр. 186), ухватили те *ко маџора лопова на таван међ пастрму* (ПВ стр. 198), дере се по гору *кај маџарац* (ПВ стр. 209), то данас глупље од најглупљу овцу (ПВ стр. 204), она с ону клупу трепће на њега *кај сврака на југовину* (ПВ стр. 207), дере се *ко јарац* (ПВ стр. 388), поче да ме тресе *као зрелу воћку* (157), пресретоше ме и вратише међ људи *кај добри чобани што врћу изгубљену овцу* (ПВ стр. 168), пре сам је мрзела *кај квочка узицу* (ПВ стр. 168), *ко неко јадно, много уморно пиле* (ПВ стр. 171), седим ондена и климам главом *ко болесна кокошка*, све ми се перје обесило (ПВ стр. 163). Јовић указује на учесталост и значај компарације у Петријином говору, која се исказује у виду поредбених конструкција (Јовић 1985: 85). Тања Танасковић истиче да у оквиру лингвокултурологије еталони као предмет проучавања добијају посебно место, будући да су потенцијал за реконструкцију стереотипа (Танасковић 2015: 228). Уочавамо да је предмет поређења оно што је у Петријиној свакодневници, то су биљке и животиње типичне за културу наших сеоских крајева. Унутар ових поређења скривене су и репрезентације и представе које Петрија, као представник једне патријархалне, традиционалне културе има. Тако је змија представљена као негативна, опасна, мачор и лисица као сналажљиве, овца као глупа, маџарац и јарац као гласне животиње. Ове представе о животињама нису једнаке за све културе и народе, већ се и те како разликују, а ученицима скрећемо пажњу да су у словенском свету ове представе о животињама врло сличне. Унутар ових поређења можемо назрети и национални менталитет српског народа.

Помоћу поређења, методом од познатог ка непознатом, ученицима можемо увести појам еталона. Примери за еталоне су *јак као бик* или *вредан као мрав*. Еталон се може дефинисати као начин сликовите замене особине човека или

предмета неком реалијом или особом, објектом из природе, који постаје знак који у њима доминира (Телија 1996: 241). Еталонима се мере својства и особине предмета и појава. Н. Вуловић истиче да је еталон, дакле, својеврсна јединица одмеравања света, која се разликује од језика до језика и зависи од колективног сазнања (Вуловић 2015: 118). Р. Драгићевић пише да према киргиском еталону лепоте неко може имати лепе очи као крава, што није типично за нашу културу, кроз наведени еталон види се да су Киргизи традиционално сточарски народ у којем су говеда одувек била највеће богатство (Драгићевић 2010: 10), док се у колективној експресији Срба се верује да је ћурка глупа животиња. Као продукт тог колективног веровања лексема ћурка може у српском језику означавати глупу женску особу (Драгићевић 2010: 17). Након што су издвојили Петријина поређења и након увођења појма еталон, с посебним нагласком о културолошки различитим представама унутар различитих језика и традиција, са ученицима настављамо разговор о једној за Србе веома важној животињи.

Један од истраживачких задатака који смо им дали пре самог читања дела био је да у књизи *Народна религија Срба у сто појмова* Душана Бандића пронађу одредницу *вук* и да погледају шта је он у њој записао. Бандић бележи: „У породицама у којима су деца умирала новорођенчету је наведено име Вук. Тако је добио име и Вук Карацић. Према широко распрострањеном веровању, име 'вук' имало је исту моћ као и распрострањена животиња. Поседовати то име значило је поседовати својства вука, поседовати његову отпорност према болестима и злим утицајима сваке врсте” (Бандић 1991: 28). Значајно место у српској култури и митологији припада зоониму вук. Задатак ученика на часу може бити и да објасне које су то особине вука, односно овце условиле развијање датих секундарних значења. Неопходно је да дођу до закључка да се у колективној експресији српског народа вук види као крволочна, немилосрдна животиња, а овца као блага, питома и наивна (в. Новокмет 2018: 112). Задатак који можемо задати ученицима, може бити да осмисле што више имена са основом вук, као што су: Вука, Вујадин, Вукаило, Вукаћ, Вујац, Вујаш, Вукашин, Вукела, Вучетина, Вуја, Вукша, Вујиша, Вукица, Вујко, Вуле, Вукојло, Вукоња, Вукоша, Вукана, Вукомила, Вујадинка (Штасни 2014: 250) и тражити им да објасне поступак и настанак, односно мотивисање датих имена. У наставку часа са ученицима дискутујемо о значењу именице Вук и зашто је баш то име било веома важно и често у српском ономастикону. Подсећамо се родитеља Вука Стефановића Карацића, којима су деца млада умирала, због чега они, управо из заштитничких разлога, дају овакво име реформатору нашег језика. Закључују да је место вука у нашој култури веома значајно и да је он својеврсни тотем, заштитник за Србе, што и сам Вук бележи у свом *Рјечнику*.

4. Трећи наставни час: Басме и бајања

У предговору своје књиге Љубинко Раденковић пише: „Народна бајања су део традицијске културе и све до нашег времена постојала су као друштвена установа регулисана својим правилима. Није постојао проблем који се тицао живота људи, који није решаван поступцима бајања. Она су приказ културе нашег народа, људског мишљења и схватања. Басме представљају вербалне творевине које имају инструменталну улогу у успостављању нарушеног поретка, изговарају се на посебан начин, и преносе се искључиво с колена на колена, у тајности, јер откривањем губе своју исконску моћ. Басме имају стабилну или мање стабилну структуру, јасно изражену ритмичност. Басме припадају магији, а не религији. У „програм” бајања улазе: време и место бајања, предмети с којима се баје и понашање учесника у процесу бајања. Баја се искључиво на велике празнике, а сматра се да су успешни дани који персонификују женска божанстава: среда, петак и недеља. Бајања се изводе обично на одређеним местима: поред огњишта, на прагу куће, на сметлишту, на дрвљанику, на гробљу, на раскрсници путева, сва су ова места хтонски обележена” (Раденковић 1982: 8).

Ученици сами запајају да је и Петрија имала искуства са бајањем и бајалицама, на једном месту она каже: „Нисам могла да избавим моје дете, никако нисам могла. И носила сам ју, ди ју све нисам носила. И код доктори, и код травари и код бабе. У село Јовац код Ј. тад била чувена врачара нека баба Велика. И код њу сам ју носила. Ал не помаже, па не помаже (ПВ, 123). Видимо да су алтернатива за докторе жене из села које басмањем и разним травама покушавају да лече људе. Када је Петрији било јако лоше њихова комшиница Косана Петријиног мужа Мису саветује на следећи начин: „Ја би тебе, Мисо, саветовала да ми њу понесемо код ону Влајну Ану из Долње Окно. Она лечи са зрна и млогима је тако помогла. Ако јој она, Мисо, не помогне, неће ники” (ПВ, 158). Она јој баје: „Лежи ми, сестро, у крв да ти кажем која си. Лежи ми, сестро, у крв да ти кажем шта си и кака си. Лежи ми, сестро, у крв да ти кажем како ти се пише на овај и на онај свет” (ПВ, 160). Видимо да је текст бајалица познат малом, изабраном броју људи и да има одређену ритмичко-мелодијску структуру. Изговарање басми у садејству са ритуалима тера злу енергију и зле демоне. Б. Сикимић указала је на значај басми и других кратких фолклорних форми за етимолошка истраживања (Сикимић 1996: 7).

Са ученицима покрећемо дискусију о чину бајања, испитујући их каква је прототипична представа вештица у нашој култури, шта је за њих карактеристично. Они се присећају поделе на белу и црну магију, и да су вештице способне да бацају чини, да су углавном одевене у црно, и да живе саме у пећинама или далеко од људи. Оне су хтонска бића. Казујемо им да се жене које бајају познате као бајалице, басмаре или врачарице. У *Српском митолошком речнику* под одредницом *врачање* стоји да је то магијско опчињавање (омађијавање) живих бића и мртвих предмета. У науци је познато као црна магија, која се заснива на прастарим веровањима да човек може утицати на збивања у природи. Пише још

и да врачају и стари и млади, а професионалним врачањем баве се углавном старије и препредене жене. Врачало се уз завезивање и одвезивање чворова и одеће, провлачењем кроз шупље стене, жиле дрвећа, испод надгробних плоча, обилажењем, обношењем заварчених предмета (чина), оборавањем (заоравањем) итд. (СМР 1970: 77). У сујеверју нашег сеоског, а каткад и градског света, вештица није била замишљено биће. То је била обична жена, као и све друге жене, која живи и креће се међу људима. Али, то је била жена којој су се приписивала извесна натприродна својства. Њен однос према људима, а нарочито према ближој околини, био је штетан и убитачан. Према веровању, само старије жене које су удате или су биле удате и чије су године достигле пуну зрелост могле су бити вештице (Зечевић 2007: 119). У самом роману ученици проналазе овај податак јер је након Полексије, њена ћерка Љиљана, која је од лепог девојчурка постала прерано остарела жена грубог физичког изгледа, преузела вештичија посла мајке. И сама Петрија потврђује:

„Ма јок, бога ти. Ти њу [вештицу], човече, гледаш сваки дан и знаш која је ал не знаш шта је. Вештице живу онде ди и други људи, у село, у варош ел у неки рудник. Вештице могу да живе и у наше Окно. (...) Она ти је, море, ко и друге жене и ради све што и друге жене. Она, на прилику мож да рађа децу, а и друге жене да порађа. Може да чува стоку и изводи пилићи под квочку, да копа и жање, да испраћа мужа на посо у јаму и да готови ручак, да купује зетин за кандило у задругу и да продаје краставци и јабуке на пијац” (ПВ, стр. 173).

Зечевић пише да: „Иако се вештица спољним изгледом није разликовала од других жена, према фантазији сујевреног света она се могла препознати по извесним знацима на телу који је обележавају и одају. Мислило се да су изражена косматост по телу и ногама, видљиви бркови или састављене веће поуздани знаци да је нека жена вештица. [...] Веровало се да све вештице имају зле очи и да има људи који их по очима могу препознати”⁷ (Зечевић 2007: 123). Приликом описивања вештица, поред њене усамљености, црне одеће, живота у пећини, скрајнутости од људи, ученици су истакли и да вештице одишу негативном, мрачном енергијом и врло често имају зле очи. Према народном веровању све болести се глобално могу поделити на две велике групе, на оне које потичу од демонских бића, и оне које потичу од људи са злим очима и опасним речима. Веровања у зле очи су по пореклу веома древна и посведочена су код многих народа (Раденковић 1982: 15).

Ученици су за потребе трећег часа у Бандићевој књизи погледали шта значи појам *урокљивца*. Српски сељаци су веровали да неки људи поседују магичну моћ која се испољава у њиховом погледу. Веровало се, другим речима, да постоје особе са злим очима. Називали су их најчешће урокљивцима, а деловање њиховим погледа уроком [...] Код људи је урок изазивао одређене болести, а у – крајњем случају – и смрт (Бандић 1991: 120). Са ученицима дискутујемо о појму злих очију и питамо и да ли знају за неки вид заштите. Прво им на памет

⁷ Са овим се слаже и Тихомир Ђорђевић: „По народном веровању вештице имају зле очи којима могу људе устрелити” (Ђорђевић 1953: 23).

пада ношење предмета који привлаче погледе и тако их скрећу са нас, као што су бројанице, углавном црвене или огрице од ћилибара, распарне чарапе јаких боја, или гарављење лица пепелом, зарад заштите. Закључујемо да прастара веровања у зле мисли и зле очи и даље живе међу људима.

5. Закључак

Ова три часа лингвистичке секције уз помоћ комуникативног приступа искористили смо да ученике упознамо са лингвокултурологијом, њеним зечецима, предметом истраживања и сродним дисциплинама служећи се примерима и мотивима из романа *Петријин венац*. Нове сазнајне области надградили смо на већ присутне и постојеће, ишли смо од познатог га непознатом и постепено ученицима представљали лингвокултуролошку потку *Петријиног венца*. Захваљујући истраживачким задацима ученици су били додатно мотивисани и укључени у рад на сва три часа. Теме и предмети лингвокултурологије које смо обрађивали преузети су из *Петријиног венца*, чиме смо остварили повезаност наставе језика са наставом књижевности, али и са наставом културологије, спојивши троугао језик–култура–књижевност. Анализирали смо еталоне, басме, бајања и веровања која су инкорпорирана у Михаиловићев роман, подстичући интересовање ученика за фолклорно благо нашег језика. Ученици су се самостално служили речницима српског језика, пре свега *Речником српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* и *Српским митолошким речником*, у којима су видели одреднице које можемо анализирати у склопу наредних часова, чиме не затварамо ову тему, већ је остављамо отвореном за будуће часове и наредна истраживања.

Поред лингвокултурологије, која је интердисциплинарна наука, ученицима смо отворили пут ка занимљивостима и предметима њој сродних наука, као што су: фолклористика, етнолингвистика и културологија, тежећи и стремећи ка константном учењу и развијању енциклопедијског духа и ширећи опште знање ученика. Установили смо да култура у којој живе говорници неког језика, мишљење, обичаји и начин живота снажно утичу на језичку слику света тих људи, начин који концептуализују стварност око себе. Менталне репрезентације стварности суштински и зависе од културе, разликујући се у различитим срединама. Датим примерима смо се трудили да ученике подстакнемо ка самосталном истраживачком раду, а циљ нам је био и да проширимо ученичко познавање лексичких и лингвокултуролошких потенцијала српског језика.

Истраживачки задаци:

1. Подсети се дијалеката српског језика и поделе на старије и млађе: Обратите пажњу на ком дијалекту је написан роман *Петријин венац* и које његове одлике можете у њему пронаћи
2. Обратите пажњу на Петријин говор; чиме се одликује; Која поређења, пословице и клетве користи, пронађите их

3. У књизи Душана Бандића *Народна религија Срба у сто појмова* пронађите одреднице *вук* и *урољивац*
4. Учите магијске радње у роману и обратите пажњу на лика који их чини, његов психички и физички опис
5. У *Српском митолошком речнику* пронађите одредницу *врачање*

Извори

Михаиловић 1981: Драгослав Михаиловић, *Петријин венац*, Београд: Нолит.
Речник МС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.

Речник САНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Београд: Српска академија наука и уметности.

Кулишић и др. 1970: Ш. Кулишић, П. Ж. Петровић, Н. Пантелић, *Српски митолошки речник*, Београд: Нолит.

Пројекат Растко: библиотека српске културе: <http://www.rastko.rs/rastko/delo/13128>, последњи датум посете 18. новембар 2020.

ЛИТЕРАТУРА

Бандић 1991: Д. Бандић, *Народна религија Срба у сто појмова*, Београд: Нолит.

Бугарски 2005: R. Bugarski, *Jezik i kultura*, Beograd: XX vek.

Вељковић Станковић 2013: Д. Вељковић Станковић, *Комуникативни приступ у настави српског језика*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Делић 2008: Л. Делић, Петрија – на двострукој периферији, *Зборник Матице српске за књижевност и језик* 56 (2), Нови Сад, 341–351.

Драгићевић 2010: Р. Драгићевић, *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Вуковић 1985: Ђ. Вуковић, *Књижевни језик и савремени роман*, у: *Петријин венац Драгослава Михаиловића*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 97–99.

Вуловић 2015: Н. Вуловић, *Српска фразеологија и религија*, Београд: Институт за српски језик САНУ.

Ђорђевић 1953: Т. Ђорђевић, Вештица и вила у нашем народном веровању и предању, *СЕЗб LXVI*, 20–34.

Зечевић 2007: С. Зечевић, *Митска бића српских предања*, Београд: Службени гласник.

Јанковић 1981: В. Јанковић, *Допринос Драгослава Михаиловића*, поговор у: Драгослав Михаиловић, *Петријин венац*, Београд: Нолит.

Јанковић 1985: В. Јанковић, *Петријин венац Драгослава Михаиловића*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Јовић 1985: D. Jović, *Jezički sistem i poetska gramatika*, Beograd: BIGZ, Priština: Jedinstvo.

Новокмет 2018: С. Новокмет, Називи животиња у настави лексикологије српског језика, *Књижевност и језик*, LXV/1–2, Београд, 107–120.

Пецо 1989: А. Пецо, *Преглед српскохрватских дијалеката*, Београд: Научна књига.

Раденковић 1982: Љубинко Раденковић, предговор у: *Народне бајме и бајања*, Удружени издавачи.

Сикимић 1996: Б. Сикимић, *Етимологија и мале фолклорне форме*, Београд: Институт за српски језик САНУ.

Танасковић 2018: Т. Танасковић, *Територијално раслојена лексика у књижевном делу Драгослава Михаиловића*, докторска дисертација одбрањена на Филолошко-уметничком факултету, Универзитета у Крагујевцу, <https://nardus.mprn.gov.rs/bitstream/id/50924/Disertacija.pdf>, датум преузимања 15. децембар 2019.

Телија 1996: В. Телија, Русская фразеология, Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты, Школа „Языки русской культуры”, Москва.

Штасни 2014: Г. Штасни, Лична имена по Вуку, *Књижевност и језик*, LXI/3–4, Београд, 249–264.

Jovana Lj. Dimitrijević

POUR UNE APPROCHE DIDACTIQUE DE LA TRAME LINGUO-CULTURELLE
DU ROMAN *LA COURONNE DE PETRIA* DE DRAGOSLAV MIHAILOVIĆ

Résumé

Le présent article propose une approche didactique de la trame linguo-culturelle du roman serbe *La Couronne de Petria (Petrijin venac)* de Dragoslav Mihailović. D’après le programme de la classe terminale (dernière année de lycée), trois cours de la section linguistique sont prévus pour une analyse approfondie de l’œuvre donnée. Cette approche didactique est conçue dans le but d’initier les élèves aux bases de la linguo-culturologie en tant que discipline,

ainsi qu'à son appareil conceptuel et terminologique. Pour ce faire, nous analysons plusieurs concepts de base, y compris les étalons, les croyances populaires, les sorts et les malédictions. Enfin, dans une vision interdisciplinaire, ces concepts sont mis en corrélation avec les connaissances antérieures des élèves, acquises lors des cours des disciplines apparentées.

Mots clés: didactique de la langue serbe, linguo-culturologie, *La Couronne de Petria*, folklore, croyances populaires, malédictions.